

ДЕБАЛЬЦІВСЬКИЙ «КОТЕЛ» В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Каляев А. О., Підшибякін С. В.

Вступ

Новітня російська агресія проти України, втілена в анексії українського Криму навесні 2014 р. і подальшій окупації частини українського Донбасу, ставить перед українськими дослідниками завдання із аналізу передумов, витоків, перебігу та надання можливих сценаріїв подальшого розвитку російсько-української війни. Важливе місце в цьому контексті належить розгляду дискусій, які виникали всередині українських політикуму, мас-медіа та експертного кластеру довкола боїв в районі Дебальцевого у січні – лютого 2015 р., які часто розглядають як такі, що фактично призвели до ще одного (після Іловайського у серпні 2014 р.) «котла», у який потрапили Збройні Сили України на фронті сучасної російсько-української війни.

Перебіг подій довкола Дебальцевого. Рубіж 2014–2015 рр. супроводжувався в зоні АТО нехтуванням Росією режимом припинення вогню, та перешкоджання нею ж діяльності Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні на території окупованої частини Донеччини та Луганщини та не дозволяла Україні відновити контроль над східною ділянкою українсько-російського кордону, через яку, зі свого боку, РФ постійно забезпечувала свої регулярні і терористичні війська новою технікою, зброєю, особовим складом. За даними тодішнього секретаря РНБО України О. Турчинова на початку 2015 р. на окупованій частині Донбасу перебувало 36 тис. бойовиків російських формувань, зокрема 8,5 тис. солдатів регулярних військ ЗС РФ, які мали на озброєнні 542 танки, до 990 бойових броньованих машин, 694 одиниці РСЗВ, чотири одиниці тактичних ракетних комплексів «Точка-У», 57 одиниць зенітно-ракетних комплексів¹.

В результаті, зосередивши на території окупованих частин Донецької та Луганської областей значні запаси зброї та військової техніки, російські регулярні та терористичні війська наприкінці січня 2015 р. розпочали масштабний наступ на т. зв. Дебальцівський плацдарм, що на Донеччині.

Дебальцеве є містом з великим залізничним вузлом, яке лежить на автошляху міжнародного значення М-04, що з'єднує Луганськ з Донецьком. Активні бойові дії в околицях Дебальцевого роз-

почалися 24 липня 2014 р., коли українська армія розпочала визволення цього населеного пункту від російських терористів, які ще 13 квітня 2014 р. захопили у місті владу, проголосивши його частиною т. зв. «ДНР»², а 11 травня тут, як і на решті окупованих Росією територій на Сході України, провели незаконний референдум щодо визнання псевдореспублік³. 28 липня українські підрозділи звільнили Дебальцеве, що дозволило встановити й обладнати додаткові блокпости в його околицях, а це, своєю чергою, дало змогу українським силам укріпити позиції, а також звузати кільце навколо Горлівки та Донецька⁴. Надалі упродовж серпня – грудня 2014 р. в цій зоні відбувалися періодичні бойові зіткнення між українськими військовими та противником, а також обстріли українських позицій, як і самого міста, російськими терористами з установок «Град» і «Ураган». Завданням же січневого наступу ворога у 2015 р. була ліквідація «дебальцівського виступу», оточення та розгромлення там українського війська, розвиток наступу та захоплення Артемівська і Краматорська. За таких обставин для української сторони було важливим не допустити просування російських військ вглиб української території.

За інформацією Генштабу ЗС України, загальна чисельність ворожих сил на цей момент становила понад 19 тис. осіб, у розпорядженні яких в районі Дебальцевого було до 120 тис. танків, до 180-ти артилерійських систем і до 60-ти одиниць реактивних систем залпового вогню. Внаслідок запеклих боїв, які тривали від 27 січня до 18 лютого, російські війська ліквідували «дебальцівський виступ» та захопили, зокрема, важливі для транспортного сполучення населені пункти Вуглегірськ, Чорнухине, Дебальцеве. Разом з цим, значні втрати, завдані ворогові українськими бійцями, змусили його відмовитися від подальших наступальних дій та захоплення нових територій та дали змогу українським підрозділам уникнути оточення, вийти з району Дебальцевого,

² Триколон на зданні Дебальцевского исполкома. *Інфорпост*. 2014. 13 квітня. URL: <https://inforpost.com/news/2014-04-13-1526>.

³ Депутаты горсовета поддержали проведение референдума. *Інфорпост*. 2014. 5 травня. URL: <https://inforpost.com/news/2014-05-05-1540>.

⁴ Сили АТО звільнили Дебальцеве: терористи панічно тікають, лишаючи зброю. *ТСН*. 2014. 29 липня. URL: <https://tsn.ua/politika/sili-ato-zvilnili-debalceve-teroristi-panichno-tikayut-lishayuchi-zbroyu-361133.html>.

¹ Турчинов: на озброєнні у російсько-терористичних військ на Донбасі стоять 542 танки та 4 «Точки-У». *УНІАН*. 2015. 15 січня. URL: <https://www.unian.ua/politics/1032309-turchinov-na-ozbroenni-u-rosiyisko-teroristichnih-viysk-na-donbasi-stoyat-542-tanki-ta-4-tochki-u.html>.

утримати бар'єрний рубіж по р. Луганці та закріпитися на плацдармі Луганське – Троїцьке – Попасна⁵.

Загалом, за офіційними даними, під час бойових дій в районі Дебальцевого в період від 15 січня до 18 лютого українська сторона втратила 110 бійців загиблими, 270 бійців отримали поранення, сім – потрапили в полон, 18 – зникли безвісти (а за весь час оборони Дебальцівського плацдарму починаючи із 2014 р. загинуло 136 вояків та 331 було поранено)⁶. Ворожі втрати в боях від початку 2015 р. по 18 лютого, згідно із даними тодішнього помічника міністра оборони України Ю. Бірюкова, становили 2911 убитими⁷.

Візії влади та політикуму. Події в Дебальцевому викликали дискусію серед української владної та політичної верхівки.

Наприклад, президент України Петро Порошенко 14 лютого 2014 р. у ході телефонної розмови із президентом США Бараком Обамою висловив занепокоєння розгортанням подій довкола Дебальцево та наголосив на необхідності моніторингу ситуації в цій зоні з боку ОБСЄ для підтвердження припинення вогню та домовились про подальшу координацію зусиль в разі ескалації конфлікту⁸. Цього ж дня під час телефонної розмови президента України Петра Порошенка, канцлера ФРН Ангели Меркель та президента Франції Франсуа Олланда співрозмовники «висловили занепокоєння ситуацією навколо Дебальцево і домовились пильно стежити за розвитком ситуації» та наголосили на необхідності виконувати взяті на себе зобов'язання, насамперед, щодо припинення вогню опівночі 15 лютого усіма учасниками перемовин у Мінську 12 лютого 2015 р., в тому числі Росією⁹. Зрештою, в ніч на 17 лютого 2015 р. Петро Порошенко, проводячи телефонну розмову із Ангелою Меркель та президентом РФ В. Путіним, закликав вжити всіх заходів для повного та безумовного припинення вогню, особливо в районі Дебальцевого, і почати відведення важкого озброєння під контролем і верифікацією спостерігачів ОБСЄ¹⁰.

⁵ Аналіз бойових дій на сході України в ході зимової кампанії 2014–2015 років. *Міністерство оборони України*. 2015. 23 грудня. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2015/12/23/analiz-bojovih-dij-na-shodi-ukraini-v-hodi-zimovoi-kampanii-2014%E2%80%932015-rokiv--16785/>.

⁶ Коваленко О. Дебальцівський плацдарм. Невідомі подробиці операції та переговорів у Мінську. *Українська правда*. 2016. 18 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2016/02/18/7099435/>.

⁷ Бірюков повідомив про загибель майже 3 тисяч бойовиків в районі Дебальцевого. *Українська правда*. 2015. 20 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/20/7059287/>.

⁸ Порошенко і Обама поговорили про Дебальцево: потрібен моніторинг ОБСЄ. *Українська правда*. 2015. 14 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/14/7058587/>.

⁹ Порошенко, Меркель і Олланд пильно стежитимуть за Дебальцевим. *Українська правда*. 2015. 14 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/14/7058577/>.

¹⁰ Порошенко при Меркель закликав Путіна припинити вогонь. *Українська правда*. 2015. 17 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/17/7058808/>.

Водночас цікаво, що 18 лютого – в час виходу українських військових з Дебальцевого – П. Порошенко вважав не поразкою, а навпаки завершеною операцією ЗСУ та Нацгвардії з планового та організованого виводу частини підрозділів з Дебальцевого. Президент наголошував, що поставлені завдання українські силовики виконали повністю, адже їхня позиція та успіхи в цій зоні, які були досі, були вагомим аргументом під час переговорів в Мінську, оскільки в результаті Україна «змогла продемонструвати всьому світові справжнє обличчя бандитів-сепаратистів, які підтримували Росією, що виступала гарантом та безпосереднім учасником Мінських переговорів». Більше того, своїм вільним виходом з міста, як зазначав П. Порошенко, українська сторона продемонструвала, що протягом всього часу із літа 2014 р. Дебальцево перебувало під українським контролем, жодного оточення («Дебальцівського котла», про який говорила російська пропаганда) не було, і українські частини та підрозділи вийшли повністю із бойовою технікою, попри те, що Росія «вимагала від українських військових скласти зброю, підняти білий прапор і здатися в полон». Натомість українські бійці, за словами українського президента, «з честю підтримали високе звання українського захисника Вітчизни, і ... дали по зубам тим, хто намагався їх оточити, і вийшли з Дебальцевого за наказом Верховного головнокомандувача ... після того, як російські військовослужбовці заборонили представникам ОБСЄ рухатися в Дебальцево для того, щоб засвідчити українську готовність почати відведення важкої артилерії, важкої техніки і продемонструвати відсутність оточення». В результаті українські військові, як стверджував П. Порошенко, «зайняли нові рубежі оборони», а українські дипломати виступили із вимогою під час переговорів із американськими та європейськими партнерами жорсткої реакції світі на порушення РФ Мінських домовленостей, режиму припинення вогню та початку відведення важкої техніки. Врешті, глава держави закликав не розхитувати внутрішню стабільність України шляхом поширення недостовірної інформації щодо перебігу АТО, і про, мовляв, несприятливе становище українських військових, та ще раз наголосив, що під Дебальцево мала місце вдало завершена операція, а не провал¹¹.

Тодішній прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк виправдовував наказ Порошенка про вихід частин та підрозділів із Дебальцевого, зазначивши, що таке рішення дозволило зберегти особовий склад ЗСУ та обороноздатність на тому ж рівні, який був досі¹².

¹¹ Заява Президента України з приводу ситуації в Дебальцевому. *Українська правда*. 2015. 18 лютого. URL: <https://www.pravda.com.ua/photo-video/2015/02/18/7058988/>.

¹² Яценюк: Підрозділи ЗСУ отримали наказ виходити з Дебальцевого для збереження особового складу та обороноздатності України. *Interfax-Україна*. 2015. 18 лютого. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/251336.html>.

В той же час, очільник ВРУ Володимир Гройсман закликав світову спільноту звернути увагу на злочинні дії РФ («зłodіїв, варварів») на Донбасі, внаслідок агресії якої почали гинути як українські військовослужбовці, так і мирні громадяни¹³.

Фракція «Блоку Петра Порошенка» (БПП), зокрема її представник Юрій Луценко, підтримував ідею визнання українським парламентом Росії країною-агресором та звернення до парламентів світу з клопотанням про військово-матеріальну підтримку України у цій війні¹⁴. Подібні думки щодо необхідності визнання РФ як державу-агресора, запевняючи, що це буде в тому числі й запорукою отримання Україною потужної міжнародної підтримки¹⁵.

Представник фракції «Народний фронт» в українському парламенті Сергій Пашинський стверджував, що події навколо Дебальцевого продемонстрували, що безрезультативно виявилася попередня тактика офіційного Києва домогтися перемоги над російською агресією переважно «силою права, силою закону», переговорами, а не «силами зброї». Водночас деструктивною, на переконання нардепа, виявилась потужна російська пропаганда, яку проводили російські спецслужби, поширюючи неправдиві свідчення щодо, мовляв, неісдатності українських військових та їхнього потрапляння в «Дебальцівський котел», що насправді було неправдою. За таких умов найбільш дієвим С. Пашинський вважав формування та активізацію Кабінетом Міністрів України політики із прийняття цілого комплексу рішень щодо створення військово-цивільних адміністрацій та постійного діючого штабу, «щоб той тероризм, той геноцид, який російська воєнщина зараз веде на Донбасі, з точки зору гуманітарної, технічної був ліквідований», зі сторони президента України як Верховного Головнокомандувача він очікував прийняття відповідних кадрових та мобілізаційних рішень, а ВРУ закликав розглядати та приймати ті рішення, як би реально підвищили боєздатність української армії та дали би сили та інструменти для розв'язання конфлікту¹⁶. Інформацію щодо російського оточення в Дебальцевому спростовувала ще одна представниця «фронтовиків» Вікторія Сюмар, хоч і зазначала, що спроба зробити в цьому регіоні котел, аби деморалізувати українське військо справді мала місце, але українські бійці, завдяки серйозним

контрударам, завданям по ворогу, не дозволили реалізувати їхній віроломний план¹⁷.

Водночас лідер «Радикальної партії» Олег Ляшко, який також виступив проти «політики умиротворення агресора» та будь-яких відступів на лінії розмежування, оскільки вони стримували наступ українських силовиків, які були готові до визволення Донбасу, і водночас сприяли нарощуванню сил противником¹⁸.

Олег Березюк із «Самопоміч» висловив з трибуни українського парламенту підтримку українськими військовослужбовцям, які, попри складні обставини, боролися з ворогом за бойові позиції з метою не потрапити в оточення під Дебальцевим¹⁹, і в результаті вони виконали поставлене завдання.

Іншого підходу дотримувався Юрій Бойко із «Опозиційного блоку», який, як і раніше «регіонали», що сформували основу новоспеченого «блоку», пропонував парламентарям визнати неможливим вирішення конфлікту на Сході України виключно військовим шляхом, «оскільки на конфліктній території проживає декілька мільйонів українських громадян», а також закликав українську владу провести прямі переговори з РФ про спільні зусилля з припинення вогню з метою забезпечення миру, визнати події на території Донецької, Луганської областей реальними військовими діями, що призвели до загибелі тисяч українців, вжити всіх заходів для відновлення гуманітарної, соціальної допомоги громадянам України, які перебувають у зонах військового конфлікту, це відновлення соціальних виплат, відновити транспортне сполучення з територіями Донецької, Луганської областей із забезпеченням механізмів запобігання вчинення терористичних актів, звернутися до Організації Об'єднаних Націй за наданням миротворчого контингенту ООН для забезпечення миру та безпеки населення в зоні військових дій, забезпечити функціонування українських ЗМІ на всій території Донецької та Луганської областей, звернутися до ОБСЄ, ООН та інших міжнародних організацій, провести об'єктивне розслідування всіх терактів, а також встановити винних в цих злочинах, звернутися до іноземних держав з проханням про негайне надання допомоги Україні для відновлення економіки, що постраждала від військових дій²⁰.

¹³ Виступ Гройсмана В. Б. *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 27 січня 2015*. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5771.html>.

¹⁴ Виступ Луценка Ю. В. *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 27 січня 2015*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5771.html>.

¹⁵ Виступ Тимошенко Ю. В. *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 27 січня 2015*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5771.html>.

¹⁶ Виступ Пашинського С. В. *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 27 січня 2015*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5771.html>.

¹⁷ Виступ Сюмар В. *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 3 лютого 2015*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5773.html>.

¹⁸ Виступ Ляшка О. В. *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 27 січня 2015*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5771.html>.

¹⁹ Виступ Березюка О. Р. *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 27 січня 2015*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5771.html>.

²⁰ Виступ Бойка Ю. А. *Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 27 січня 2015*. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5771.html>.

Медійне та експертне бачення. Різними були думки і в медіа-просторі, хоч всі вони відзначалися більшою критикою щодо дій (чи то пак – бездіяльності) політичного та воєнного керівництва України на тлі Дебальцевого. Наприклад, на «Націоналістичному порталі» причину успішного виконання операції в Дебальцевому вбачали не у фахових діях командування, яке навпаки почасти не розуміло справжньої ситуації на фронті, а у відважності та відданості військовій справі безпосередніх бійців, які, перебуваючи під постійними ворожими обстрілами з важкої зброї, самі мали на озброєнні лише стрілецьку зброю (в той час, як «нагорі» звітували, що воєнні підрозділи усім забезпечені), але навіть за таких обставин не дозволили противнику сформулювати навколо себе оточення, як це сталося під Іловайськом, та вдало вийшли з міста, хоча так і не отримавши від командування жодної підтримки навіть в контексті логістики²¹.

На шпальтах «Нації і держави» події навколо Дебальцевого охрестили «українськими Фермопілами», однак іронічно відзначали, що якщо у «фермопільській битві греками керував талановитий полководець спартанський цар Леонід», то українською армією керували «паркетні генерали», через недолугі накази котрих (а точніше почасти їхню відсутність, або зволікання) «гинуть у нерівному бою кращі сини нашого народу, справжня еліта, еліта за духом, а не за соціальним статусом», однак саме завдяки своїм зусиллям їм вдалося уникнути оточення, попри несприятливі зовнішні та внутрішні обставини, та покинути зону Дебальцевого²².

Петро Кралюк, розглядаючи на сторінках газети «День» вихід українських військ 18 лютого 2015 р. із Дебальцевого, стверджував, що навіть якщо ці події і були попередньо спланованою операцією українського військового командування (з чим не погоджувалися низка військових експертів, громадських активістів та волонтерів), а самим українським бійцям вдалося уникнути чергового котла у зоні конфлікту, втрата Дебальцевого – найбільшого залізничного та транспортного вузла Донбасу, який знаходиться посередині між Донецьком та Луганськом і шляхи від якого ведуть як до Росії, так і до Харкова, контроль над яким українськими військовими значно сковував транспортний рух на території, захопленій проросійськими терористами – у будь-якому разі стала стратегічною втратою для офіційного Києва і навпаки здобутком для противника. І це ще не кажучи, за переконанням П. Кралюка, про символічне значення Дебальцевого як прояву

«українського опору проросійським терористам», яке протягом тривалого часу було значним мотивуючим чинником для української сторони. Зрештою, автор піддавав сумніву й тезу П. Порошенка про те, що ситуація із виводу війська з Дебальцевого була спланованою операцією, яку було успішно реалізовано, зазначаючи, що швидше за все спочатку українською владною верхівкою від військових вимагалось «триматися до останнього», і лише під тиском громадськості та командирів добровольчих батальйонів, які вимагали державних та військових очільників втрутитися в ситуацію в Дебальцевому, і або надати підкріплення, або вивести звідти українські війська, в Києві обрали останній варіант. Разом з цим, за словами П. Кралюка, усе ж в Дебальцевому справа до котла не дійшла, на відміну від ситуації під Іловайськом, українські військові покинули населений пункт на своїй техніці та зі зброєю, а російські ЗМІ не отримали для себе «гарної картинки», а відтак у цьому сенсі можна було говорити про певний вигреш української сторони, хоч автор і не виключав, що здобуття Дебальцевого спонукає російських бойовиків до подальших захоплень у регіоні та невиконання домовленостей, досягнених у Мінську²³.

В. Торба рівно через рік після дебальцівських подій констатував, що хоч офіційні представники воєнно-політичного командування назвали «успішним» відступ українських військ з Дебальцевого, де досі у багатьох породжувало у багатьох скептичну реакцію, але, оскільки «визначення відступу зі стратегічного залізничного вузла, як “успішного” взагалі виключило можливість публічного розслідування причин трагедії», станом на лютий 2016 р. винних в прорахунках, що призвели до понад сотні загиблих бійців, і понад 200 – поранених, як і втрати стратегічно важливої території, досі не було названо²⁴.

Волонтер Юрій Касьянов запевняв, що передусім вина за ситуації в зоні Дебальцевого лежала на вищому командуванні, яке, по-перше, було некомпетентним та нездатним правильно спланувати операцію і організувати оборону, а по-друге, боялося вступати в прямий конфлікт із російськими військовими, не бажаючи провокувати ескалацію протистояння, а тому і зволікало із радикальними рішеннями. Зрештою, за інформацією волонтера, особи, які оперативно планували відхід української армії з Дебальцевого, не комунікували у цьому контексті із вищим командуванням, що, як не парадоксально, дозволило провести цю операцію досить швидко, успішно та менш криво, аніж могло бути.

²¹ Олійник В. Героям – ордени, винних – до відповіді! *Націоналістичний портал*. 2015. 3 квітня. URL: <http://ukrnationalism.com/publications/1210-heroiam-ordeny-vynnykh-do-vidpovidi.html>.

²² Процев'ят Т. На грані двох світів... *Нація і держава*. 2015. № 8. 19 лютого. С. 2.

²³ Кралюк П. Дебальцеве як симптом. *День*. 2015. 23 лютого. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/debalceve-yak-symptom>.

²⁴ Торба В. Дебальцеве. Рік потому. *День*. 2016. № 28. 18 лютого. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/debalceve-rik-potomu>.

Своєю чергою Юрій Фоменко, офіцер 43-го ОМПБ ЗСУ у відставці, запевняв, що відступ з Дебальцевого навіть за формальними ознаками не був схожий на плановий, адже під час свого відходу з населеного пункту українська армія навіть не знищувала під'їзні шляхи, аби сповільнити противника. Водночас ще протягом наступних двох тижнів залишки українських підрозділів виходили з дебальцівського оточення, що свідчило про, як мінімум, відсутність координації дій між командуванням та безпосередньо зоною АТО²⁵.

У той же час на шпальтах «Комсомольської правди в Україні» ще наприкінці січня 2015 р. фіксували ймовірність утворення котла як в районі Дебальцевого, так і під Маріуполем та Щастям і Станицею Луганською. Зокрема, як відзначали кореспонденти видання, сили т. зв. «ЛНР» змогли відвоювати території на півночі, а т. зв. «ДНР» – на південному заході, а відтак ставала можливою з'єднань військ противника, що могло призвести до закриття єдиного коридору для відходу українських військових, а отже – й потрапляння їх у вороже кільце-оточення. Подальший перебіг ситуації, на думку журналістів, цілком залежав від українських бійців, які утримували позиції біля Троїцького, оскільки у тому разі, якби їм не вдалося стримати наступ, українські військові під Дебальцевим опинилися би у «мішку» противника.

Станіслав Світличний, полковник ЗСУ у відставці, був переконаний, що у такій ситуації найоптимальнішим варіантом для української сторони було дотримання командуванням «гнучкої» тактики – застосування у разі необхідності навіть тактики відступу, якщо від цього залежатиме життя бійців на лінії фронту, а не кидати їх під масові обстріли, бажаючи довести кампанію до переможного кінця, як це було зроблено під Іловайськом «боязкими та непрофесійними командирами», які свого часу не хотіли брати на себе відповідальності, приймаючи непопулярні, але потрібні рішення.

Тим часом, голова Центру прикладних політичних досліджень «Пента» Володимир Фесенко відзначав, що від того, як буде розвиватися ситуація на полях боїв на Донбасі, зокрема в районі Дебальцевого, залежали позиції України у майбутніх мирних переговорах у мінському форматі: т. зв. «ДНР» та «ЛНР» намагалися відкинути українські війська якомога далі від столиць обох невизнаних республік, аби в результаті запропонувати свій варіант лінії розмежування, оскільки лінію, закріплену станом на 19 вересня 2014 р. вони вважали такою, що була встановлена без їхньої згоди²⁶.

²⁵ Торба В. Дебальцево. Рік потому. *День*. 2016. № 28. 18 лютого. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci-debalceve-rik-potomu>.

²⁶ Федченко А., Рябоконт А. Не дасть повториться Іловайську: на карті АТО прорисовуються три нових котла. *Комсомольська правда в Україні (Київ)*. 2015. 24 янв. № 14. С. 3.

Військовий експерт полковник Геннадій Шульга запевняв, що події, які розгорталися в зоні конфлікту, могли мати зі сторони російських терористів дві цілі: перша – робота на виснаження, утримання української армії у постійній напрузі, аби при новому раунді мирних переговорів отримати більше бонусів на користь псевдореспублік; друга – ворог міг створювати «ілюзію загального наступу» (хоч реальних сил для масованого наступу по всьому фронту у самопроголошених республік не було) для того, щоб дезорієнтувати українські війська, насправді несподівано здійснивши потужний прорив на одному-двох напрямках. Одним із таких найвірогідніших напрямків експерт вважав Дебальцівський плацдарм, який бойовики намагалися перетворити в котел (на кшталт подій в Іловайську), а відтак – вирівняти лінію своєї оборони в Донецькій області. В умовах такої небезпеки, як стверджував Г. Шульга, українській армії доцільніше було тимчасово поступитися частиною території, аби зберегти людський ресурс та зміцнити свої позиції.

Водночас військовий аналітик, экс-заступник начальника Генштабу ЗС України генерал-лейтенант Ігор Романенко був скептично налаштований до заяв терористів щодо того, що вже наприкінці січня в районі Дебальцевого було створено новий котел, хоч визнавав, що небезпека російського оточення справді існувала, а тому Генштабу варто було би приймати фахові та зважені рішення, аби такий сценарій противника не був реалізований²⁷.

Аналізуючи ж наслідки боїв за Дебальцево, начальник аеромобільних військ України 1998–2005 рр. Іван Якубець відзначав, що попри те, що з вересня 2014 р. завдяки першим Мінським угодам українська армія отримала можливість для «перепочинку», перегрупування, переформатування своїх частин та отримання необхідного забезпечення, в боях під Дебальцево українські бійці «бездарно втратили тисячі одиниць зброї» та покинули важливу стратегічну позицію.

Такої ж думки, висловленої на сторінках «Комсомолки», дотримувався політтехнолог Андрій Золотарьов, який був подивований тим, що попри очевидність та прогнозованість того, що т. зв. «ДНР» та «ЛНР» захочуть зайняти Дебальцево як важливу вузлову станцію, яка би дозволяла противнику за кільцевати постачання для своїх т. зв. «армій», українське політично-військове командування цього факту не враховувало, зазнавши таким чином поразки у цьому районі²⁸.

²⁷ Чепурко В., Прозорова М. Битва за Дебальцево: назреває новий котел. *Комсомольская правда в Украине (Київ)*. 2015. 28 янв. № 17. С. 4.

²⁸ Котляренко О. Как менялась тактика ведения АТО. *Комсомольская правда в Украине (Київ)*. 2015. 15 августа. № 177. С. 1-2.

На шпальтах «Аргументів і фактів в Україні» наприкінці січня 2015 р. відзначали, що на тлі загострення ситуації по всій лінії фронту, найбільш вразливим для України був район Дебальцевого, де була зосереджене велике угруповання ЗСУ, яке ризикувало потрапити в оточення. У виданні відзначили, що одним із перших на таку загрозу вказував командир добровольчого батальйону «Донбас» Семен Семенченко, до слів якого, як і у випадку з Іловайськом, ніхто не дослухався. У цій ситуації, як стверджував на сторінках газети генерал армії та экс-голова Служби зовнішньої розвідки Микола Маломуж, українській стороні варто було задіяти сучасну бронетанкову техніку та артилерію із паралельною розробкою та реалізацією швидкої тактичної операції задля уникнення російського оточення. Водночас серед членів РНБО України, за інсайдерською інформацією «Аргументів і фактів», побутували також погляди, що загроза виникнення в районі Дебальцевого котла була лише відволікаючим маневром, покликаним відтягнути війська із інших ділянок фронту, де і планувався справжній прорив.

У той же момент, Юрій Бутусов, як писали журналісти видання, припускав, що у тому випадку, якщо українська армія зазнає фіаско в Дебальцевому, одразу ж, як після Іловайська, розпочнуться мирні переговори. При цьому, на думку журналіста та водночас експерта, у цьому разі стане очевидним провал і до того дискредитованої миротворчої стратегії Порошенка, яка в результаті виявилася «розстріляною російськими “Градами”». Більше того, саме тодішній президент, на думку Ю. Бутусова, особисто був відповідальний за ситуацію в Дебальцево, оскільки саме від призначав кадри до «бездарного Генштабу», дії якого вже, мовляв, неодноразово призводили до трагічних помилок, тим паче на тому тлі, «коли після нових десятків жертв українських патріотів президент надалі вів себе як бізнесмен, а не як національний лідер» (натякаючи на бізнесминуле п'ятого президента України)²⁹.

Водночас вже 5 лютого 2015 р. у виданні стверджували, що українська сторона змогла зробити все необхідне для того, що не повторилася «бійня на кшталт Іловайської трагедії», оскільки бійцям вдалося забезпечити стабільний вихід з Дебальцевого, якщо би виникла така потреба, не допустити ворожого оточення та дати потужну відсіч ворогу на цьому плацдармі³⁰.

²⁹ Дебальцево после наступления ДНР рискует стать вторым Иловайском. *Аргументы и факты в Украине*. (Киев). 2015. 29 января. № 5. URL: <https://aif.ua/politic/ukraine/1435657>.

³⁰ Потапова Д., Балан И. Чем опасны надежды на военное решение конфликта на Донбассе. *Аргументы и факты в Украине*. (Киев). 2015. 5 февраля. № 6. URL: <https://aif.ua/politic/ukraine/1440684>.

Тим не менше, розглядаючи ситуацію з виходом української армії з Дебальцевого, журналіст «Аргументів і фактів в Україні» Іван Балан писав, що навіть через тиждень після виведення бійців було незрозуміло чи йшлося про успіхи чи про програш української сторони у цих подіях: якщо оточення українського президента наголошувало, що мала місце успішна операція із виходу з ворожого тактичного оточення, то низка військових експертів та журналістів, на кшталт Сергія Рахманіна та Юрій Бутусова, стверджували, що в Дебальцевому відбулися трагічні події, які начебто стали можливими через невдалі дії тодішнього начальника Генерального штабу ЗСУ Віктора Муженка, який дав розпорядження про вивід військ із котла (саме так вони оцінювали ситуацію в районі) надто пізно – лише після т. зв. «Мінська-2», коли позиція в Дебальцевому вже втратила своє дотеперішнє значення, оскільки Україна не збиралася більше наступати, і нібито намагався покласти всю відповідальність на «солдатів та офіцерів, які героїчно, попри бездарність та некомпетентність Генштабу, 25 днів відбивали всі штурми і всі атаки, знаходячись в оточенні».

При цьому Юрій Касьянов, волонтер, організатор руху «Армія SOS», наголошував, що випадок із Дебальцевим продемонстрував, що Україна програє війну, а низка поразок на фронті, які межували із «так званими мирними угодами», мовляв, показали «політичне безсилля влади та повну профнепридатність військового командування», яке «поразки називає перемогами, втрати занижує, а у всіх прорахунках звинувачує Кремль», що на тлі нестачі техніки, озброєння та відсутності військової допомоги від «славних демократій Заходу» загрожувало «повною військовою катастрофою, втратою ще більших територій, економічним колапсом та крахом системи державного управління»³¹.

У тижневику «2000» зауважували, що тема Дебальцевого зайняла значну частину під час переговорів «нормандської четвірки», і була на них своєрідною «розмінною монетою»: якщо Петро Порошенко наполягав на тому, що українські війська не знаходяться в котлі під Дебальцевим і вимагав разом із європейськими партнерами негайного перемир'я, то російський президент В. Путін стверджував протилежне, і відстоював ідею відтермінування припинення вогню на декілька днів (що в результаті і сталося). Водночас залишалося невідомим, чи намагалися дебальцівську проблему безпосередньо чи опосередковано включити в текст домовленостей, в яких у результаті не було згадано жодного населеного пункту.

³¹ Балан И. Послесловие о Дебальцево: Так мы проиграли или победили?. *Аргументы и факты в Украине*. (Киев). 2015. 25 февраля. № 9. URL: <https://aif.ua/incidents/1457037>.

Водночас журналіст тижневика С. Бурлаченко відзначав, що насправді українській стороні варто було ще швидше розпочати переговори із бойовиками щодо виходу із Дебальцевого, оскільки у випадку реалізації положень Мінського меморандуму від 19 вересня 2014 р. про відвід артилерії ЗСУ опинились би і так в досить вразливому положенні в цьому районі, оскільки за цих умов практично би втратили важке озброєння, розташоване тут, але завдяки завчаному діалогу могла би виторгувати для себе більш вигідні умови. Зрештою, як стверджував кореспондент, покинення цього району українськими бійцями не означало би передати його під контроль саме сепаратистам, оскільки він цілком міг би й залишитися територією із українською адміністрацією, однак демілітаризованою (з розміщенням спостерігачів ОБСЄ). Більше того, на думку С. Бурлаченка, навіть після оточення українських силовиків під Дебальцево (а він переконував, що там якраз було оточення) можливість саме такої конфігурації зберегалась, і цілком могла бути відстояна під час переговорів у Мінську на рівні президентів взамін на низку поступок сепаратистам (наприклад, щодо одностороннього відведення української важкої артилерії на окремих ділянках, або часткове розблокування соціально-економічних зв'язків між офіційним Києвом та т. зв. «ДНР» та «ЛНР»). Безініціативність України з цього питання, на думку журналіста, була пов'язана як із небажанням української сторони визнавати факт оточення, так і використанням того факту, що саме за наполяганням бойовиків не було укладено негайного перемир'я, для додаткових підстав звинувачувати їх у зриві будь-яких мирних угод – а відтак не використовувати всі пункти Мінських домовленостей, наприклад, щодо відведення артилерії. Ще одна причина, на думку кореспондента, пояснювалась тим, що продовження бойових дій під Дебальцевим давала можливість офіційному Києву перевірити реакцію Заходу щодо того, чи буде останній на державному, а не лише на медійному рівні звинувачувати Москву в порушенні Мінських домовленостей і чи після цього будуть застосовуватися санкції щодо Росії та доставки зброї Україні. Тобто, як узагальнив С. Бурлаченко, «виходило так, що десятки українських військовослужбовців під Дебальцево загинуло лише для того, щоб Київ перевірів реакцію Європи – і отримав привід перестати виконувати Мінські угоди в зручний для себе момент». Попри це, як прогнозував кореспондент, остаточна задача Дебальцевого швидше за все мала би створити додаткові політичні проблеми для українського президента – попри його

переможні реляції – і це навряд сприяло би підтримці необхідного морального стану армії³².

Висновки

Однією із перших операцій російського ворога під час кампанії 2015 р. став його масштабний наступ у січні–лютому на т. зв. Дебальцівський плацдарм, що на Донеччині, що мало на меті здобуття Дебальцевого – міста з великим залізничним вузлом, яке лежить на автошляху міжнародного значення М-04, що з'єднує Луганськ з Донецьком. Внаслідок запеклих боїв, які тривали від 27 січня до 18 лютого 2015 р., російські війська ліквідували «дебальцівський виступ» та захопили, зокрема, важливі для транспортного сполучення населені пункти Вуглегірськ, Чорнухине, Дебальцево. Разом з цим, значні втрати, завдані ворогові українськими бійцями, змусили його відмовитися від подальших наступальних дій та захоплення нових територій та дали змогу українським підрозділам уникнути оточення, вийти з району Дебальцевого, утримати бар'єрний рубіж по р. Луганці та закріпитися на плацдармі Луганське – Троїцьке – Попасна. Втім, події у Дебальцевому в Україні були оцінені по-різному. Для оточення тодішнього президента України Петра Порошенка, прем'єр-міністра України Арсенія Яценюка та голови парламенту Володимира Гройсмана вихід ЗСУ та Нацгвардії із «дебальцівського виступу» була повністю виконаною успішною операцією, оскільки українські силовики покинули позиції із мінімальними втратами та повністю бойовою технікою, водночас продемонструвавши західним партнерам порушення РФ в контексті виконання Мінських домовленостей, дотримання режиму припинення вогню та початку відведення важкої техніки. У той же час лунали й думки щодо засудження українського відступу, який, начебто, сприяв подальшому нарощуванню сил противником, або ж й взагалі щодо заперечення у проросійських колах взагалі будь-якої необхідності та доцільності продовження військових дій на Сході України і при цьому висловлювались пропозиції із проведення прямих переговорів з РФ про спільні зусилля з припинення вогню з метою забезпечення миру на Донбасі. Водночас думки, які поширювались серед медійного та експертного середовищ відзначалися більшою критикою дій (чи то пак – бездіяльністю) політичного та воєнного керівництва на тлі Дебальцевого і, як не парадоксально, це в цьому контексті об'єднувало як праві, так і центристські ліберальні та лівоцентричні

³² Бурлаченко С. Новая партия гибридной войны. *Еженедельник «2000»*. 2015. № 6. 20–26 лютого. URL: <https://www.2000.ua/v-nomere/forum/vlast/novaja-partija-gibridnoi-voiny.htm>.

напрямки, які наголошували, що якщо і можна було втрату стратегічно важливого Дебальцевого вважати успішно виконаною спланованою операцією через те, що вдалося максимально зберегти особових склад, не потрапивши в «котел», і при цьому не втратити озброєння, то це стало можливим здебіль-

шого не завдяки фаховим діям командування, яке, на думку журналістів та експертів, навпаки продемонструвало свою недалекоглядність та почасти некомпетентність, а через професійність, конструктивну ініціативність та оперативність тих бійців, які безпосередньо перебували в епіцентрі подій.

Інформація про авторів:

Каляєв Анатолій Олександрович,

доктор наук з державного управління,

завідувач кафедри гуманітарних наук

Національна академія сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного

32, вул. Героїв Майдану, м. Львів, 79026, Україна

Підшиб'якін Сергій В'ячеславович,

доктор філософії,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
(проблем інформаційно-психологічного протистояння)

Інститут морально-психологічного забезпечення

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

32, вул. Героїв Майдану, м. Львів, 79026, Україна

Information about the authors:

Kaliaiev Anatolii Oleksandrovych,

Doctor of Science in Public Administration,

Head of the Department of Humanities

Hetman Petro Sahaidachnyi National Ground Forces Academy

32, Heroiv Maidanu str., Lviv, 79026, Ukraine

Pidshybiakin Serhii Viacheslavovych,

Doctor of Philosophy,

Researcher of the Research Laboratory

(Problems of Information and Psychological Confrontation)

Institute of Moral and Psychological Support of the Hetman Petro Sahaidachnyi

National Ground Forces Academy

32, Heroiv Maidanu str., Lviv, 79026, Ukraine